

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

**Ijtimoiy-gumanitar
fanlarning dolzarb
muammolari**

Jild 3, Son 5/8

2023

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 5/8 (3)-2023

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ТОШКЕНТ-2023

БОШ МУҲАРРИР:

Исанова Феруза Тулқиновна

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Аброр – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Холов Актам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакарров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликков Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Носирходжаева Гулнора Абдукаҳхаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Турдиев Бехруз Собирович – фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Бухоро давлат университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАРИ:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуратовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси

Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Ғайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Утемуратов Махмут Ажимуратович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳакимов Комил Бахтиярович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Юсупов Сардорбек Баходирович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Актамович – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби;

Жўраев Шерзод Юлдашевич – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Бабаджанов Атабек Давронбекович – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Раҳматов Элёр Жумабоевич - юридик фанлар номзоди, Тошкент давлат юридик университети;

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Хашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети ҳузуридаги педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Тайланова Шоҳида Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Василя Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбаҳор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психологияси кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарканд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодири Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

Содиқова Шоҳида Мархабоевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атакулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири.

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхати (Рўйхатга) киритилган.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.
Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамият.

Тахририят манзили:

Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил: scienceproblems.uz@gmail.com
Телеграм канал: https://t.me/scienceproblems_uz

МУНДАРИЖА

07.00.00 – ТАРИХ ФАНЛАРИ

<i>Намазова Умида Нормуродовна</i> ФРАГМЕНТЫ ИЗ ИСТОРИИ САМАРКАНДСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА ВЕТЕРИНАРНОЙ МЕДИЦИНЫ, ЖИВОТНОВОДСТВА И BIOTEХНОЛОГИЙ (1929-1945 ГОДЫ).....	10-15
<i>Эрназаров Туйгун Раджабович</i> ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ТАМОЖЕННОЙ СЛУЖБЫ ТУРКЕСТАНСКОГО ГЕНЕРАЛ- ГУБЕРНАТОРСТВА: КЛЮЧЕВЫЕ МОМЕНТЫ И ДОСТИЖЕНИЯ	16-21
<i>Хужаниязов Уктам Ешбаевич</i> “ҚОРАҚАЛПОҚФИЛЬМ” СТУДИЯСИ ХУЖЖАТЛИ ФИЛЬМЛАРИДА ТАРИХИЙ МАВЗУЛАР ТАЛҚИНИ	22-27
<i>Шаимкулов Азамат Холмуратович</i> ҚАЙТА ҚУРИШ ДАВРИ МАТБУОТИДА ИҚТИСОДИЙ МАСАЛАЛАР ТАЛҚИНИ	28-38
<i>Муродов Ҳалим Салимович</i> ТУРИЗМ РИВОЖИ ТАРИХИГА БИР НАЗАР	39-46
<i>Юлдашев Саиданварбек Бахромжон ўғли</i> ФАРҒОНА ВОДИЙСИНИНГ– ҚОРАХОНИЙЛАР ТОМОНИДАН ЗАБТ ЭТИЛИШИ ТАРИХИДАН	47-51
<i>Shonazarova Nargiza</i> TOSHKENT SHAHRIDA “OBOD MAHALLA” DASTURI VA UNING IJROSI XUSUSIDA AYRIM MULOHAZALAR	52-57
<i>Axmadova Nafisa Axmad qizi</i> O‘ZBEKISTON VA FRANSIYA MADANIY ALOQALARINING RIVOJLANISHI	58-64
<i>Qodirova Ra’no Mamirjonovna</i> O‘ZBEKISTON SSR MAKTABLARIDA 1930-YILLARNING IKKINCHI YARIMIDA TARIX FANINING O‘QITILISHI	65-70
<i>Yunusxo’jayev Habibulla Zafar g’o’li</i> SHARQDA KUCHLI IJTIMOIIY NIHOYA TIZIMI TARIXI	71-75
<i>Нарбеков Абдикамил</i> НАЦИОНАЛЬНАЯ ПОЛИТИКА СОВЕТСКОГО ГОСУДАРСТВА В ТУРКЕСТАНЕ И ЕГО СУЩНОСТЬ	76-80
<i>Alimova G‘unchaxon Baxadirovna</i> JAMIYAT TARAQQIYOTINING TARIXIY RIVOJLANISH ASOSLARI DIN VA DAVLAT MISOLIDA	81-85
<i>Jumanazarova Fotima</i> XOTIN QIZLAR BANDLIGINI TA'MINLASH TIZIMINING SHAKLLANISH JARAYONI VA RIVOJLANISH BOSQICHLARI	68-93
08.00.00 – ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ	
<i>Ziyodilloev Khushnud Rahimboevich</i> PORTFOLIO OPTIMIZATION OF COMMERCIAL BANK CREDITS: A LITERATURE REVIEW	94-100

<i>Hamrayev Amirzoda</i> ISLOMIY MOLIYA XIZMATLARINI KO'RSATUVCHI TASHKIOTLAR KAPITAL STRUKTURASI SAMARADORLIGI TAHLILI.....	101-109
<i>Xaitbobaeva Nigora Bakmatatovna</i> T'UQIMACHILIK SANOAT KORXONALARIDA MARKETING STRATEGIYASIDAN FOYDALANIISH B'YIYCHA HORIJIIY MAMLAKATLAR TAJRIBALARI.....	110-119
<i>Xalilov Qahramon Qurbonboyevich</i> MINTAQADA TURIZM HUNARMANDCHILIK KLASTERNI SHAKLLANTIRISHNING DESTINATSION MODELII.....	120-132
<i>Maxmudov Tursunpulat Davronovich</i> INVESTITSIYA MANBALARINING MINTAQAGA IKTISODIETIGA TA'BSIRI	133-144
<i>Ishchanova Salomat</i> KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIKNI RIVOJLANTIRISHDA MARKETING FAOLIYATINING O'RNI.....	145-150
<i>Muydinova Zilola Voxid qizi</i> CHEGARA BOJXONA POSTLARI FAOLIYATIDA "AVTOMATLASHTIIRILGAN I'ULOVCHI XARAKATI" MOBIL ILOVASINI JORIY ETISH ORQALI IKTISODIY TAHLILNI TAKOMILLASHTIIRISH.....	151-158
<i>Samandarov O'gabek, Ismoilov Shohjahon</i> TURIZMNI RIVOJLANTIRISH OMILLARI VA ULARNING O'ZIGA XOS JIHATLARI	159-164
09.00.00 - ФАЛСАФА ФАНЛАРИ	
<i>Saidova Kamola Uskanbaevna</i> ФЕНОМЕН СВОБОДЫ ДЛЯ ЧЕЛОВЕКА И ОБЩЕСТВА: КОМПАРАТИВИСТСКИЙ АНАЛИЗ	165-173
<i>Omonturdiyev Orzu G'afforovich</i> INSONNING MA'NAVIY MOHIYATINI SHAKLLANTIRISHDA QADRIYATLARNING AHAMIYATI	174-179
<i>Ochilova Guzal' Aralovna</i> YUKSAK MA'NAVIYAT-MANFAATLAR BIRLIGINI TA'MINLASHNING MUQIM OMILI.....	180-185
<i>Nurmatova Umida Jalolidinovna</i> MUTOLAA, SAVODXONLIK VA TA'LIMNING ANTINOMIK XUSUSIYATLARI.....	186-192
<i>Vafayeva Dilafruz Artikovna</i> AHMAD YASSAVIY TASAVVUFIIY TA'LIMOTIDA MA'NAVIY BARKAMOLLIK.....	193-198
<i>Karimov Zafarbek Ataboyevich</i> IJTIMOIY-PSIXOLOGIK MEKANIZMLARINING SOG'LOM TURMUSH TARZINI SHAKLLANTIRISHDAGI AHAMIYATI.....	199-202
<i>Bozorova Ro'zigul Sharofovna</i> MEHRSIZLIK HODISASINI KELITIRIB CHIQRUVCHI OMILLAR	203-212
<i>Xudoyberdieva Anorabonu Hayotovna</i> DINIY MANBALARDA IJTIMOIIY HAMKORLIK O'OYALARI	213-218
<i>Tursunkulova Shaxnoza Tuychiyevna</i> TASAVVUF FALSAFASIDA GO'ZALLIKNING IMMANENT JIHATLARI	219-224

<i>Dehqonov Behzod Baxtityorovich</i> YANGI O'ZBEKISTONDA UCHINCHI RENESSANS POYDEVORINI QURISHDA YETTI PIRNING BAG'RIKENGLIK G'OYALARINI O'RNI VA AHAMIYATI	225-230
<i>Abdullayeva Firuza Sharipovna</i> NASIRIDDIN TUSIYNING IDROK NAZARIYASI VA KOMILLIK FALSAFASI	231-236
<i>Murtozayev Shahobiddin Baxriddinovich</i> SHIHOBUDDIN UMAR SUXRAVARDIYNING "AVORIF UL -MAORIF" ASARI VA UNDA ILGARI SURILGAN G'OYALAR	237-243
<i>Ибрагимов Солижон Эргашович</i> АХБОРОТ ХУРУЖИ ВА "ОММАВИЙ МАДАНИЯТ" ТАҲДИДИ.....	244-251
10.00.00 - ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ	
<i>Qodirova Mukaddas Tog'ayena</i> BIZNES DISKURSINING MURAKKAB LINGVISTIK TABIATI.....	252-257
<i>Abdullayev Ikramjon Xashimdjanoich</i> DIFFERENT APPROACHES TO THE QUANTITATIVE-STATISTICAL CHARACTERISTICS OF PARTS OF SPEECH IN THE ENGLISH LANGUAGE	258-265
<i>Hamroyeva Sharifa Shukur qizi</i> TARJIMADA MILLIY SO'ZLARNING BERILISHI (OYBEKNING "NAVOIY" ROMANI INGLIZCHA TARJIMASI MISOLIDA)	266-271
<i>Olimova Gulfiza Muradullayevna</i> BADIIY SAN'AT TURLARINING XORAZM DOSTONLARIDA QO'LLANILISHI.....	272-281
<i>Айниддинов Иқрориддин Шарифович</i> АДАБИЙ МАНБАЛАРДА АШРАФ САМАРҚАНДИЙНИНГ ТАРЖИМАИ ҲОЛИНИНГ ЎРГАНИЛИШИ	282-287
<i>Turaeva Dilfuza Daminovna</i> O'ZBEK TILIDA OBRAZLI SO'ZLARNING SEMANTIK XUSUSIYATLARI	288-295
<i>Mahmudova Nilufarxon Ravshanovna</i> LISONIY GRADASIYANING MORFOLOGIK, LEKSIK-SEMANTIK SATHDA PARADIGMA SIFATIDA NAMOYON BO'LISHI	296-305
<i>Ashurova Maftuna Asqar qizi, Yuldoshev Rustam Dilshod ugli</i> LINGUOCULTURAL COMPARATIVE ANALYSIS OF IDIOMS IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES	306-311
<i>Isroilova Manzura Jamolovna</i> FRANSUZ PUBLITSISTIK MATNLARDA KOMPARATIV FRAZELOGIK BIRLIK LARNING KOMMUNIKATIV TA'SIRI XUSUSIDA	312-317
<i>Шамақсудова Саодат Хидоятовна</i> МАССМЕДИА АСПЕКТНИНГ МЕДИАМАТН ШАКЛИГА КЕЛИШИДАГИ ЎЗИГА ХОСЛИКЛАР.....	318-324
<i>Шатова Ирина Юрьевна</i> ОСОБЕННОСТИ УПОТРЕБЛЕНИЯ ЛЕКСИКИ ПО РОДУ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЛИЦ В РУССКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ	325-330
<i>Nortoyeva Nodira Muhammadaliyevna</i> FRAZELOGIK DERIVATLARNI KONTEKSTLARDA ISHLATILISHINING KOGNITIV ASOSLARI	331-335

<i>Alimjanova Shohsanam Azamat qizi</i> KO'P MA'NOLI IBORALARNING KOGNITIV XUSUSIYATLARI	336-340
<i>Турниязова Шахноза Нигматовна</i> МАТНДАГИ БОҒЛАНИШЛИЛИК ҲАҚИДА АЙРИМ МУЛОҲАЗАЛАР	341-347
<i>Mamarasulova Iroda Jumanovna, Xojimetov Sa'dulla Jumanazarovich</i> INGLIZ ADABIYOTI TUSHUNCHALARINING XILMA -XILLIGI	348-352
<i>Aminova Dilnoza Hikmatullayevna</i> THE IMPORTANCE OF INTERCULTURAL COMMUNICATION IN THE ORIGIN OF MILITARY TERMINOLOGY	353-358
12.00.00 - ЮРИДИК ФАНЛАР	
<i>Исломқулова Шоҳсанам Ваҳобжон қизи</i> ВРАЧНИНГ КАСБИЙ ЖАВОБГАРЛИГИНИ СУҒУРТА ҚИЛИШ ТУШУНЧАСИ ВА МОҲИЯТИ	359-365
<i>Mamatallyev To'liqin Xushmamat o'g'li</i> O'ZBEKISTONDA MASOFAVIY TA'LIM HUQUQIY ASOSLARINING SHAKLLANISHI	366-378
13.00.00 - ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ	
<i>Saidov Jur'at Sodirovich</i> МАКТАВГАСНА ТА'LIM TASHKILOTLARIDA BOLALARGA TARBIYA BERISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	379-384
<i>Yusupaliyeva Shaxnoza Hakimjanovna,</i> ТЕХНИК ОЛИЙ О'QUV YURTLARIDA OO'ZAKI NUTQ KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH USUL VA METODLARI	385-390
<i>Tadjixodjaeva Эльвира Рашидовна</i> ОСОБЕННОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ МЕТОДОВ ИГРОПЕДАГОГИКИ В ВЫСШЕМ ОБРАЗОВАНИИ	391-396
<i>Тўрахонова Барно Турсунбой қизи</i> БЎЛАЖАК ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГЛАРНИ ТАРБИЯВИЙ ФАОЛИЯТНИ ТАШКИЛ ЭТИШГА ТАЙЁРЛАШНИНГ ДИДАКТИК ИМКОНИЯТЛАРИ	397-406
<i>Ashurova Sitora Erkinovna</i> USING DIGITAL TECHNOLOGIES IN EDUCATION	407-412
<i>Каримжоновна Мунаввар Ибрагимовна</i> ХИЗМАТ ИТЛАРИНИ МАХСУС ЙЎНАЛИШГА ТАЙЁРЛАШДА УНГА ТАЪСИР ҚИЛУВЧИ ОМИЛЛАР ТАҲЛИЛИ (Божхона кўмитасининг Миллий кинология маркази мисолида).....	413-421
<i>Xamirayev Rustam Abdirazakovich</i> VOLEYBOLCHILARDA HARAKAT SIFATLARINI RIVOJLANTIRISHNING USLUBIY ASOSLARINI ТАКОМИЛЛАСHTIRISH	422-426
<i>Хашимова Масуда Камилжановна</i> КОМПЛЕКСНЫЙ ПОДХОД К ПРОЦЕССУ НРАВСТВЕННОГО ВОСПИТАНИЯ НА ОСНОВЕ ИНТЕГРАЦИИ НАУК	427-435
<i>Бердикулова Насиба Эркинжоновна</i> СОДЕРЖАНИЕ ПРИМЕНЕНИЯ ИННОВАЦИОННЫХ И ИНТЕГРАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В НАЧАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ	436-442

Saidnazarova Gulshan Bolta qizi

AL-BUXORIYNING MA'NAVIY-AXLOQIY QARASHLARINI O'RGANISH PEDAGOGIK MUAMMO
SIFATIDA443-448

11.00.00–Филология фанлари

Alimjanova Shohsanam Azamat qizi
O‘zbekiston Milliy Universiteti
tayanch doktoranti

KO‘P MA‘NOLI IBORALARNING KOGNITIV XUSUSIYATLARI

Annotatsiya. Ushbu maqolada o‘zbek tilida ko‘p ma‘noli iboralarning kognitiv xususiyatlari haqida ilmiy qarashlar bayon etilgan. Ilmiy fikrlar dissertatsiya, monografiyalarga asoslanib xulosalandi.

Kalit so‘zlar: frazeologizm, nom, nominatsiya, kognitatsiya, sinonimiya, antonomiya, polisemiya, omonimiya, paronimiya, leksika, sath, struktura, birlik, tadqiqot, matn, ko‘chma ma‘no, o‘z ma‘no.

Alimjanova Shohsanam Azamat kizi
Doctoral Student of the
National University of Uzbekistan.

THE COMPLEX LINGUISTIC NATURE OF BUSINESS DISCOURSE

Abstract. this article presents scientific views on the cognitive properties of ambiguous phrases in Uzbek. Scientific opinions were concluded based on a dissertation, monographs.

Keywords: phraseologism, name, nomination, cognition, synonymy, antonymy, polysemy, homonymy, paronymy, lexicon, sath, structure, unity, Research, text, portable meaning, own meaning.

Алимжанова Шоҳсанам Азамат қизи
Базовый докторант Национального
университета Узбекистана

СЛОЖНАЯ ЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ ПРИРОДА БИЗНЕС-ДИСКУРСА

Аннотация: В данной статье изложены научные взгляды на познавательные свойства многозначных выражений на узбекском языке. Научные мысли подводились на основе диссертаций, монографий.

Ключевые слова. фразеологизм, имя, наименование, познание, синонимия, антонимия, многозначность, омонимия, паронимия, лексика, уровень, структура, единство, исследование, текст, переносное значение, собственное значение.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V3SI8Y2023N47>

Ma'lumki, til fanining iboralarni o'rganadigan bo'limi frazeologiya deb ataladi. Iboralar lingvistik terminologiya tili bilan aytsak, frazeologizmlardir. Frazeologizm qadimgi grek tilidan olingan bo'lib, frasis-ibora, logos-tushuncha, ta'limot demakdir. Frazeologizmni tilning leksik-semantik va sintaktik sathlaridan farq qiluvchi alohida sathga xos birlik deyish frazeologik normani ham adabiy tilning boshqa normalari qatorida hisobga olishni talab etadi. Shuning

uchun ham izohli lug'atlarda frazeologizmlarni ham qayd etish butun dunyo tilshunosligida tan olingan amaliyotdir.

O'zbek tilining frazeologizmlari ham besh jildlik "O'zbek tilining izohli lug'ati" da (2006-2008) va bir jildlik "O'zbekcha-ruscha lug'at" da (1988) birmuncha to'laroq aks etgan bo'lsa-da, bu lug'atlarda ham o'zbek tilidagi barcha iboralar qamrab olingan, deb bo'lmaydi. Frazeologizmlarning o'rganilish tarixi haqida gapirilganda, "frazeologiya" atamasi "fraza" so'zidan olingan bo'lsa-da, turkiyshunoslikda dastlab bu atama turli ma'nolarni ifodalash uchun xizmat qilgan. XIX asrda yashagan turkiyshunos olim Mirza Kozimbek (1802-1870) o'sha davr an'analaridan kelib chiqib, rus tilida yozilgan boshqa tasviriy grammatikalarda bo'lgani singari o'z asarida "fraza" so'zini jumla, gap ma'nosida qo'llagan. [1; 72-74 b]

Ozarbayjon tilshunoslari B.Cho'ponzoda va F.Og'azoda "Turk tili grammatikasi" asarida til bo'limlari haqida fikr yuritib, "Semasiologiya", "Stilistika" atamaları bilan birga o'sha davrda tilshunoslikda keng qo'llanilishda bo'lgan "Idiomatizm" atamasini ishlatgan. Mualliflar bu asarda turk tilidagi idiomalarga oid "boshga solmoq", "boshga tushmoq", "ko'z ko'rmoq" kabi birliklarni misol sifatida keltiradilar. Umuman, frazeologiya turkiyshunoslikda nisbatan keyin paydo bo'lgan. Uni sistemali ravishda o'rganish faqat o'tgan asrning 40-50-yillariga kelib boshlandi. Turkiy frazeologiyaning boshlovchilari turkiyshunos olimlar S.K.Kenesboyev va Sh.U.Rahmatullayevlar hisoblanishadi. Ularning o'tgan asrning 40-yillarining ikkinchi yarmi va 50-yillarda yuzaga kelgan tadqiqotlari turkiy tillar frazeologiyasining shakllanishi va taraqqiyotida katta rol o'ynaydi. [3; 52-53 b]

Shundan keyingi 30-40 yil mobaynida turkiy tillardagi frazemalarni intensiv o'rganish bo'yicha muhim yutuqlar qo'lga kiritildi. Bu davrda S.N.Muratovning "Turkiy tillarda turg'un so'z birikmalari", Sh.U.Rahmatullayevning "O'zbek frazeologiyasining ayrim masalalari" (1966) kabi ishlari yaratildi. Rus tilshunosligida bo'lgani singari turkiyshunoslikda ham frazeologiya doirasini tor va keng ma'noda tushunish hamon davom etib kelmoqda. Jumladan, akademik S.K.Kenesboyevning fikricha, frazeologiya doirasiga keng ma'noda barcha turg'un birikmalar (maqollar, matallar, idiomatik birikmalar, turg'un ideomatik guruhlar) kiradi. Ularni birlashtiruvchi umumiy xususiyat turg'unlik va tilda tayyor holda mavjudligidir. Frazeologiya obyektini tor ma'noda tushunishning faol tarafdorlaridan biri, yirik turkiyshunos A.A.Yo'ldoshev edi. U frazeologiya obyektini tor doirada tushunilsa, "Frazeologiyaning o'rganish doirasi aniqroq namoyon bo'ladi, undan haqli ravishda bo'linmas leksik birliklar, jumladan maqol, matal, hikmatli so'z va aforizmlar chiqib ketadi, chunki ular struktura jihatdan yaxlit holda qo'llanuvchi sintaktik birliklardir", - degan fikrni olg'a suradi.

O'zbek frazeologiyasining izchil ilmiy asosda tadqiq qilinishi Shavkat Rahmatullayev nomi bilan bog'liqdir. Olim bu sohaga bag'ishlagan bir qator tadqiqotlari bilan milliy frazeologiyamizning yaratilishiga asos soldi. Jumladan, olimning quyidagi tadqiqot ishlari ya'ni "O'zbek tilining izohli frazeologik lug'ati", "O'zbek tilining qisqacha frazeologik lug'ati", "O'zbek frazeologiyasining ba'zi masalalari", "Frazeologik birikmalarining asosiy ma'no turlari", "Osnovnie grammaticheskie osobennosti obraznix glagolnix frazeologicheskix yedinitsovremennogo uzbekskogo yazika" kabi ilmiy adabiyotlari bilan o'zbek frazeologiya maktabi rivojiga o'z hissasini qo'shdi. Shuningdek, Y.Pinxasov ham frazeologik birliklarni o'rganishda katta muvaffaqiyatlariga erishdi. Olimning "Фраzeологические выражения в языке произведений Хаида Алимжана", "Hozirgi o'zbek adabiy tili" (leksikologiya va frazeologiya), "O'zbek tili frazeologiyasi haqida" kabi asarlari tilshunoslik xazinasidan o'rin

olgan. O'zbek frazeologiyasining yangi muvaffaqiyatlarga erishuvida B. Yo'ldoshev, Abdumurod va Abdug'ofur Mamatovlarning xizmatlari beqiyos hisoblanadi. B. Yo'ldoshev frazeologizmlarning konnotativ ma'nolari, badiiy tasvir vositasi sifatidagi imkoniyatlarini atroflicha yoritib berdi. Abdumurod Mamatov frazeologik norma muammosini ko'tarib chiqdi va frazeologik norma hamda frazeologik variant o'rtasidagi munosabatni ko'rsatib berdi. Abdug'ofir Mamatov esa, o'zining qator asarlarida frazeologik shakllanish muammolarini o'rta qo'ydi va uning paydo bo'lish omillarini yoritib berdi. Frazeologik birliklarning muhim farqlovchi belgisi mazmuniy qayta shakllanish ekanligini ko'rsatdi. Frazeologik birliklarni ilmiy tadqiq qilishda tilshunoslikda keng tarqalgan distributiv metoddan foydalanish mumkin. Frazeologik birliklarning nutqda ishlatilish xususiyatlarini distributiv metod yordamida o'rganilish orqali ularning struktural- semantik belgilari chuqurroq aniqlanadi. Undan tashqari frazeologik birliklarni o'rganishda ularning semantik va struktural belgilarini tilning mazmun plani bilan uning ifoda plani munosabati borasida qaramoq zarur. Frazeologik birliklarning sostavini tekshirishda uning komponentlari o'rtasidagi birikish turlarini, birikuvchi so'zlarning tabiatini valentlik metodi asosida qaramoq zarur. [1; 34-36 b]

Ma'lumki, til birliklari orasida so'z eng ko'p o'zgarishlarga moyil birlik bo'lib hisoblanadi, vaqt o'tishi bilan uning ma'nolari rivojlanib, natijada bosh ma'no atrofida yangi hosila ma'nolar yuzaga keladi. Deyarli har bir so'z o'zining yasama ma'nolariga ega, ba'zi hollarda hosila ma'nolar yuzaga kelishi natijasida bosh ma'no o'z ahamiyatini yo'qotadi. Frazeologik birlik til hodisasi sifatida lison va nutqqa daxldor birlikdir. Uning kognitiv xususiyatlari lison va ong o'rtasida shakllanadi. Birdan ortiq mustaqil leksema ko'rinishining birikuvidan tashkil topib, obrazli ma'noviy tabaitga ega bo'lgan lisoniy birlik frazeologik birlik deyiladi: tepa sochi tikka bo'ldi, sirkasi suv ko'tarmaydi. Frazeologik birlik ibora, frazeologizm, turg'un birikma, barqaror birikma, frazeologik birikma atamallari bilan ham yuritiladi. Frazeologik birliklarning eng asosiy belgilari sifatida quyidagilarni ko'rsatish mumkin: 1. Frazeologik birlikning tarkibida ikki yoki undan ortiq leksema qatnashgan bo'ladi. 2. Frazeologik birlik yaxlit bir lug'aviy ma'no ifodalaydi. 3. Frazeologik birlikning tarkibidagi so'zlar o'z leksik ma'nolarini yo'qotgan bo'ladi. 4. Frazeologik birlik turg'un birikma sifatida erkin birikma bilan faqat omonimik holatda bo'ladi. 5. Frazeologik birlikni faqat yaxlitligicha almashtirish mumkin. 6. Frazeologik birlik gapning tarkibida yaxlitligicha bir sintaktik vazifada keladi. 7. Frazeologik birlikni boshqa tilga so'zma – so'z tarjima qilib bo'lmaydi, yaxlitligicha tarjima qilinadi. [2; 21-23 b]

Frazeologik birliklarning semantik xususiyatlarini o'rganish orqali ularda frazeologik polisemiya, frazeologik sinonimiya, frazeologik antonimiya, frazeologik omonimiya va paronimiya hodisalari borligi aniqlangan. Tilning leksik birliklari, shuningdek, ko'p ma'noli so'zlarni o'rganuvchi sohasiga leksikologiya deyiladi. So'zning ma'no tarkibi va u bilan bog'liq hodisalarni o'rganuvchi leksikologiya bo'limi semasiologiya deyiladi. So'zlarning ayrimlari faqat bir leksik ma'nodan, ayrimlari ikki va undan ortiq leksik ma'nodan tarkib topadi. Shu xususiyatiga ko'ra ular ikkiga bo'linadi. 1) so'zlarning faqat bir leksik ma'noga ega bo'lishi ya'ni monosemiya 2) so'zlarning ikki va undan ortiq leksik ma'noga ega bo'lishi, ya'ni polisemiya. Barcha til birliklari monosemantik va polisemantik deb ikki guruhga guruhlanadi, bulardan polisemantik til birliklari alohida diqqat bilan o'rganishni talab qiladi. Polisemiya lug'aviy birliklarga ham, grammatik birliklarga ham xos. Shunga ko'ra polisemiya ikki xil: I. Lug'aviy polisemiya – lug'aviy birliklardagi ko'p ma'nolilik hodisasi: bosh 1- "kishi organizmining

bo'yindan yuqori qismi"; bosh 2- "miya" (uning boshi yaxshi ishlaydi) kabi. II. Grammatik polisemiya – Grammatik birliklardagi ko'p ma'nolilik hodisasi: - ga 1-o'zi qo'shilgan negiz harakat yo'naltirilgan predmet ekanini bildiradi: Ukamga tikildim; - ga 2- o'zi qo'shilgan negiz harakatni bajarishda maqsad bo'lgan predmet ekanini bildiradi: Ukamga oldim kabi. Lug'aviy polisemiya ikki turli: 1. Leksik polisemiya- so'zlardagi ko'p ma'nolilik hodisasi. 2. Frazеologik polisemiya- iboralardagi ko'p ma'nolilik hodisasi: ko'zga ko'rinmoq 1-“tanilmoq”, ko'zga ko'rinmoq 2- “o'ziga e'tiborni jalb qiladigan bo'lmoq” kabi. Monosemiya yangi yaratilgan so'zning hamda yangi o'zlashtirilgan so'zning boshlang'ich ishlatilish davriga xos deb qaraladi. Terminlar ham odatda monosemantik bo'ladi. Monosemantik so'zlar qatoriga shartli ravishda atoqli otlar ham kiritiladi. [4; 62-67 b]

Har bir so'z o'z yaratilishiga ko'ra monosemantik bo'ladi: biror predmet, belgi, munosabatning nomi sifatida yuzaga keladi. Keyinchalik u boshqa hodisalarga ham nom bo'lib xizmat qiladi, shu yo'l bilan o'z ma'nosi o'zgartiradi, taraqqiy ettiradi. Natijada so'z ma'nosida turli tuman siljishlar voqe bo'ladi, shuning oqibatlaridan biri sifatida monosemantik so'z polisemantik so'zga aylanadi. Leksik polisemiya – ko'p qirrali va murakkab hodisa. Deyarli har bir so'zning leksik ma'no taraqqiyoti konkret, individual yondashishni talab qiladi. Shu sababli leksik ma'nolarni aniqlash va sistemalash juda qiyin. So'zning ko'p ma'noliligi haqida aytiladigan umumiy fikrlar odatda so'zning leksik ma'no taraqqiyoti haqida tasavvur hosil etish uchungina xizmat qiladi. Polisemantik so'zlar leksik ma'nolarining boshqa turkum vazifasini bajara olish yoki bajara olmaslik xususiyatiga ko'ra ikki turga bo'linadi: 1) sodda polisemantik so'zlar 2) murakkab polisemantik so'zlar Sodda polisemantik so'zlarning leksik ma'nolari faqat o'zi oid bo'lgan turkum vazifasini bajaradi. Ular o'zbek tilidagi fe'l, olmosh turkumiga oid barcha polisemantik so'zlarni o'z ichiga oladi. Ya'ni fe'l va olmosh turkumiga oid so'zlarning leksik ma'nolari boshqa turkum vazifasini bajarmaydi. Bu fikrni fe'l turkumiga oid polisemantik so'zlarda talqin qilinsa, tushunish uncha qiyin emas. Chunki fe'l turkumiga oid so'zlar umuman turkiy tillarda o'ziga xos shaklga ega bo'lib, ular sof holatda boshqa turkum shakllarini qabul qilmaydi, shuningdek boshqa turkum vazifasini bajarmaydi. Shuni ta'kidlash joizki, fe'l hech qanday xoslangan shaklga kirmagan, sof fe'l holatida biror leksik ma'nosi asosida boshqa turkum vazifasini o'tamaydi. Agar u fe'lning xoslangan shakllaridan biri: yo sifatdosh, yo ravishdosh, yo harakat nomi shakliga kirs, boshqa turkum vazifasiga o'tishi muqarrar. Har holda bu fe'lning xoslangan shakliga xosdir. Olmosh turkumiga oid so'zlarning leksik ma'nolari boshqa turkum vazifasida kelmasligini boshqacha izohlash kerak. Chunki olmosh turkumiga oid so'zning o'zi boshqa so'z turkumining o'rnida almashib kelgan bo'ladi. Uning tarkibidagi leksik ma'nolar turlicha turkumga oid vazifani bajarib kelayotgan va bu jarayonlar kognitiv xususiyatlarni o'zida aks ettirgan. [2; 41-43 b]

So'z ma'nolarining o'zgarishi qizg'in muzokaralarga sabab bo'lgan mavzu bo'lib, juda ko'p tilshunoslarni o'ziga jalb qilgan. So'z ma'nolari muhokama qilinar ekan, so'zning doimiy, o'zgarmas hamda o'zgaruvchan ma'nolari deb nomlangan qarama qarshi tushunchalar yuzaga keladi. Ba'zi ma'nolar doimiyliigi, o'zgarmasligi bilan xarakterlansa, ba'zi ma'nolar vaqt o'tishi bilan o'zgaradi; ular faqat ba'zi kontekstlardagina paydo bo'ladi va bu ma'no lug'atlarda qayd etilmaydi. Bosh hamda hosila ma'nolar nisbatan o'zgarmasligi bilan farqlanadi va shuning uchun ham ular so'zning semantik tarkibini tashkil qilib, lug'atlarda qayd etiladi. Ko'p ma'nolilik muammosi leksikologiyaning eng ko'p muhokamaga sabab bo'lgan muammolaridan biridir.

Demak, murakkab polisemantik soʻzlar sifat, son va ot turkumiga oid soʻzlarda kuzatiladi. Sifat va ravish turkumiga oid polisemantik soʻzlar ichida sodda polisemantik soʻzlar deyarli uchramaydi. Chunki bu ikki turkumga oid soʻzlar deyarli holda bir belgi bildirib, ular oʻz vazifalarini oʻzaro almashib keladi. Son turkumiga oid soʻzlar nutqda deyarli sifat turkumiga xos vazifa bajarib keladi. Hosila maʼnolari ham deyarli sifat turkumiga xos boʻladi. Ular polisemantik soʻzlar boʻlar ekan, faqat polifunksional holatda kuzatiladi. Xulosa qilib aytganda, har bir tilda frazeologik birliklar oʻziga xos lingvistik xususiyatlarga ega. Ammo barcha tillarda frazeologik birliklar til boyligi boʻlib xizmat qiladi. Polisemantik frazeologik birliklar tilning lugʻaviy tarkibini va nutqni boyitishga xizmat qiladi va unga hissiy boʻyoqdorlik maʼnolarini mujassamlashtiradi.

Адабиётлар/Литература/References:

1. Abdullayev F. Oʻzbek tili leksikasining baʼzi bir masalalariga doir til va adabiyot instituti asarlari. – Tosh.: Fan , 1949.
2. Abduazizov A., Sodiqov A., Bashakov N. Umumiy tilshunoslik T., 1979.
3. Авашани Ю.Ю. Вопросы фразеологии. С., 1977.
4. Авашани Ю.Ю, Эмирова А.М. К семантический структуре фразеологических единиц. С., 1971.
5. Алехина А.И. Семантические группы во фразеологии современного английского языка. М., 1977.
6. Алехина А.И. Фразеологическая единица и слово. М., 1979.
7. Алехина А.И. Идиоматика современного английского языка. М., 1982.
8. Амосова Н.Н. Основы английской фразеологии. Л., 1963.
9. Арнольд И.В. Лексикология современного английского языка. - М., 1969.
10. Buranov D. A practical course in English lexicology. – Т., 1990.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 5/8 (3) – 2023

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).